

Received / Makale Geliş Tarihi 29.09.2025
Published / Yayınlanma Tarihi 30.11.2025
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 9 (60)
pp / ss 1166-1176

Research Article / Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.17792819
Mail: editor@pejoss.com

Ahmet Uçmaz

<https://orcid.org/0009-0004-2455-3694>
MEB, Diyarbakır / Türkiye

Ardıl Akçay

<https://orcid.org/0009-0000-5951-8523>
Diyarbakır Bilim ve Sanat Merkezi Proje Öğrencisi, Diyarbakır / Türkiye

Osmanlı'da Modernleşme Süreci: Çok Boyutlu Bir İnceleme

The Modernization Process in the Ottoman Empire: A Multidimensional Analysis

ÖZET

Bu makale, Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar süren modernleşme sürecini askerî, hukuki, eğitimsel, toplumsal, entelektüel ve siyasi boyutlarıyla kapsamlı biçimde incelemektedir. Osmanlı, Batı Avrupa'nın yükselişi karşısında öncelikle askerî reformlara yönelmiş; III. Selim'in Nizam-ı Cedid hareketi ve II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması, modern ordunun inşasına giden süreci başlatmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla hukuki ve anayasal düzenlemeler gündeme gelmiş; eşit vatandaşlık, hukukun üstünlüğü ve anayasal yönetim düşüncesi Osmanlı toplumunda tartışılmaya başlanmıştır. Eğitim alanında rüştiyeler, idadiler, Darülmualimin ve Darülfünun gibi kurumların açılması, sekülerleşme sürecini hızlandırırken; basının yaygınlaşması kamuoyunun oluşmasına ve modernleşme ideolojisinin topluma aktarılmasına katkı sağlamıştır. Toplumsal dönüşümün en dikkat çekici boyutlarından biri kadınların konumundaki değişimdir. Kız rüştiyeleri, kadın öğretmen okulları ve kadın dergileri aracılığıyla kadınların eğitime ve kamusal yaşama katılımı artmış, bu gelişmeler Cumhuriyet dönemindeki kadın hakları reformlarının tarihsel öncülü olmuştur. Avrupa ile kurulan entelektüel etkileşim, tercüme faaliyetleri, elçilik raporları ve Jön Türklerin faaliyetleriyle güçlenmiş; özgürlük, eşitlik ve anayasal düzen fikirleri Osmanlı entelektüel hayatına taşınmıştır. Sonuç olarak Osmanlı modernleşmesi, çoğu zaman toplumsal direnç ve siyasi istikrarsızlıklarla karşılaşsa da Cumhuriyet Türkiye'sinin siyasi, toplumsal ve kültürel temellerini hazırlayan çok boyutlu bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, Osmanlı modernleşmesi yalnızca bir imparatorluğun ayakta kalma çabası değil, aynı zamanda modern Türkiye'nin kuruluşuna giden yolun başlangıç noktasıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Modernleşme, Tanzimat, Eğitim, Basın, Cumhuriyet

ABSTRACT

This article comprehensively examines the modernization process of the Ottoman Empire from the seventeenth to the early twentieth century through its military, legal, educational, social, intellectual, and political dimensions. Facing the rise of Western Europe, the Ottomans initially turned to military reforms; Selim III's Nizam-ı Cedid movement and Mahmud II's abolition of the Janissary Corps marked the beginning of a modern army. The Tanzimat and Islahat Edicts introduced legal and constitutional reforms, bringing forward notions of equal citizenship, rule of law, and constitutional governance. In education, the establishment of rüştiye and idadi schools, teacher training institutions, and Darülfünun accelerated secularization, while the expansion of the press contributed to the emergence of public opinion and the dissemination of modernization ideologies. One of the most striking aspects of social transformation was the changing status of women. The opening of girls' schools, teacher training colleges for women, and the publication of women's journals increased women's participation in education and public life, laying the groundwork for the women's rights reforms of the Republican era. Intellectual interaction with Europe, reinforced through translation movements, embassy reports, and the activities of the Young Ottomans and Young Turks, introduced concepts of freedom, equality, and constitutional order into Ottoman intellectual life. In conclusion, although the Ottoman modernization process often faced social resistance and political instability, it should be understood as a multidimensional transformation that prepared the political, social, and cultural foundations of the Turkish Republic. Thus, Ottoman modernization was not merely an attempt at imperial survival but the initial stage of the path leading to the establishment of modern Turkey.

Keywords: Ottoman, Modernization, Tanzimat, Education, Press, Republic

1. GİRİŞ

Modernleşmek, yaşanılan zamana uymak, çağdaşlaşmak, yenileşmek, asrileşmek, modern duruma gelmek, (Topaloğlu-Ayverdi, 2005) çağa uygun olmak, (Komisyon, 1998) çağdaş uygarlık seviyesine gelmek anlamında kullanılır (Devellioğlu, 2005). Yine bu kavram doğaya, topluma ve insanlığa etki etmesini sağlayan akıl, rasyonel düşünce, tarafsızlık ve dünyanın keşfedilebilen evrensel ilkelere dayandığını da iddia etmektedir (Kantar, 2019). Ayrıca köklü bir değişimi ifade eden bu kavram (Aytekin, 2013, 315) batılı terminolojide Fransızca kökenli bir kelime olan “laicisme” (laiklik) ile eş anlamlı kabul edilmektedir (Berkes, 2006). Modernleşme aynı zamanda monarşik devlet ile din devletlerinden modern ulus devletlere geçiş demektir (Zürcher, 2003a). Rönesans ve Aydınlanma Çağı’nın önde gelen düşünce insanlarıyla modernleşme kavramı daha genel bir hâl almış ve antiktoplum-devlet ayrımı gibi kavramsallaşmaya gidilmiştir. Modernleşme, 17. Yüz yılda Batı Avrupa’da ortaya çıkmış olan siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümleri ifade eden bir kavramdır. Modernleşme zihniyet yapısı gereği geleneğin karşısında yer aldığı için bu kavramı yeni bir dünyayı anlatmak için kullanılır. Bu açıdan bakıldığında modernleşme, geleneksellikten bir kopuşu ifade eder. Bu kavramın temel özelliklerinden biri de gelişmişlik kavramına eşdeğer bir ifade olarak görülmesidir. Bu bakımdan gelişmişlik düzeyi denince ekonomik, siyasi ya da kültürel gelişmişlik düzeyi denince akla önce modernlik gelmektedir. Uzun bir süredir modern toplumlar gelişmiş, modernleşme ise gelişmenin ölçütü olarak kabul edilmektedir (Kurttaş, 2019). 19. Yüzyıla gelindiğinde daha olumlu ve ilerici bir ifade kazanmaya başlamıştır. Günümüzde ise modern kavramının ilk kullanım alanı Hristiyan olmayı simgelerken; son anlamı ise “Batılı” olma fikrinden geçmektedir. Bu bağlamda Weber’e göre, modernizm doğu toplumlarının sorunu haline gelmiştir ve bu toplumların öncelikli hedefi Batılı olabilmeyi başarmaktır (Kantar, 2019).

Modernleşme kavramı Osmanlı tarihinde farklı dönemlerde farklı yoğunluklarda kendini göstermiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı, çağının en güçlü devletlerinden biri iken XVII. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa karşısında gerilemeye başlamıştır (Berkes, 2006; Zürcher, 2003b). Modernleşme hareketlerinin Osmanlı Devleti için ne zaman başladığı üzerinde uzlaşılan bir başlangıcın olmamasına rağmen, modernleşmenin yoğunluk derecesine bağlı olarak farklı dönemlerden söz edilebilir. Egemen görüş, Osmanlı Devleti’nin coğrafi konumu itibari ile Batı ile sürekli iç içe olduğudur. Doğu ve Batı uygarlığını birbirine zıt uygarlıklar olarak değil, Doğu ve Batı’yı aynı anda kapsayan özdeş uygarlığın tashihinden geçmiş hali olarak ifade edilebilir (Aytekin, 2013).

Batı siyasi ve askeri üstünlüğünü belli edinceye kadar Osmanlı Devleti’nin başarısı devam etti; sonra XVII. yüz yılın sonuna doğru devlette çöküş sinyalleri verdi (Karpat, 2019) ve “Klasik Dönem” dediğimiz toplum düzeni bu dönemde bozulmaya başladı (Akşin, 2021). Aslında Osmanlı Devleti XV ve XVI. yüz yıllarda döneminin en modern devleti idi. Bu dönemlerde birçok batılı diplomat ve seyyah Osmanlı topraklarını geziyor ve bu devletin modernitesini kendi ülkesinde anlatıyordu. Ancak Avrupa’da yaşanan gelişmeler ile Osmanlı Devleti zaman içerisinde bu medeniyetin gerisinde kalmaya başlamış ve netice olarak dönemin koşullarına göre ıslahatlar yapmıştır. Lale Devri’nden başlayarak özellikle XIX. yüz yılda ivme kazanan modernleşme hareketi olarak isimlendirilen bu sosyo-kültürel dönüşüm Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi çabalarıyla Osmanlıya gelen çeşitli gezgin, diplomat, mimar, sanatçı ile yurtdışına giden Osmanlı diplomatlarının çabaları ile ortaya çıkmıştır (Demirarslan, 2006).

Osmanlı’nın son yüzyılı yani Tanzimat Fermanı’ndan (1839) Cumhuriyet’in (1923) ilk yıllarına kadar devam eden süreçte modernleşme çalışmaları kapsamında birçok değişim ve gelişim meydana gelmiştir. Osmanlı’da XVIII. yüzyılın sonlarında kısmen başlayan yenileşme hareketleri bu yüzyılda başta bulunan bazı sultanlar tarafından benimsenmiş ve süreç daha da hızlandırılmıştır. Sarayın liderliğinde ülkede siyasi açıdan yeni bir yapılanma sürecine girilmesi ve ortaya çıkan bazı gelişmelerin gerçekleştirilmesi birçok alanda değişimi de beraberinde getirmiştir. Meydana gelen bu değişimler hem birbirinden farklı alanlar bakımından ciddi sorgulamalara, hem de bu alanların dayandırıldığı düşüncelerin gelişen yeni duruma hitap etmesi için yeni fikir hareketlerine neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni fikirlerin temsil edildiği kurumlarda ve bu müesseselerin işleyişlerinde birtakım düzenlemeler yapılması ihtiyacı doğmuştur (Şimşek, 2006).

2. ASKERİ MODERNLEŞME

Osmanlıda modernleşme anlamında ilk adımlar askeri alanda gerçekleşmiştir. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa ordularının disiplin ve teknik üstünlüğü karşısında Osmanlı ordusu gerilemeye başlamıştır. III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid ordusu kurulmuş, Batı tarzı eğitim veren okullar açılmıştır (Shaw, 1976). Ancak bu girişimler Yeniçeri Ocağı'nın direnişi nedeniyle sınırlı kalmıştır. II. Mahmud, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak (Vak'a-i Hayriye) köklü bir değişimin önünü açmış ve böylece modern ordunun temellerini atmıştır. Böylece askerî modernleşme yalnızca savaş gücünü artırma değil, aynı zamanda devletin merkezi otoritesini güçlendirme amacı da taşımıştır (Findley, 1980).

2.1. Nizam-ı Cedid'den Vak'a-i Hayriye'ye

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde askerî alanın öncü bir rol üstlenmesi hem devletin bekası hem de Avrupa karşısında kaybedilen üstünlüğün geri kazanılması amacıyla kaçınılmaz olmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı ordusunun disiplinini ve etkinliğini kaybetmeye başlaması, özellikle Yeniçeri Ocağı'nın bozulması, ıslahat ihtiyacını net bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Batı Avrupa'da sürekli orduların ve modern savaş teknolojilerinin gelişmesi karşısında Osmanlı'nın geleneksel yapısı yetersiz kalmıştır (Shaw ve Shaw, 1976). Bu bağlamda, Osmanlı'da askerî modernleşme, Nizam-ı Cedid'in kurulması, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Batı tarzı kurumların yaygınlaşmasıyla sistematik bir hâl almıştır.

2.2. Nizam-ı Cedid'in Kuruluşu ve Önemi

III. Selim döneminde (1789–1807) başlatılan Nizam-ı Cedid hareketi, Osmanlı tarihinde askerî modernleşme açısından en kapsamlı hareketlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte Fransa'dan getirilen uzmanların katkısıyla Batı tarzında eğitim veren askerî okullar açılmış ve modern talim yöntemleri uygulanmaya başlanmıştır (Findley, 1980). Nizam-ı Cedid ordusu hem disiplinli hem de maaşlı bir ordu modeli sunarak Yeniçerilerin geleneksel yapısından ayrılmıştır. Ancak bu girişim, Yeniçeri Ocağı'nın ve ulemanın güçlü muhalefeti nedeniyle sınırlı kalmış ve III. Selim tahttan indirilmiştir (Karpat, 2019).

Nizam-ı Cedid yalnızca askerî bir yenilik değil, aynı zamanda Osmanlı'da merkezî devlet anlayışını da pekiştirmeyi hedefleyen bir yenilik hareketidir. Modern ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için "İrad-ı Cedid Hazinesi" kurulmuş, böylece mali yapıda da yenilikçi bir düzenlemeye gidilmiştir (Aksan, 2007). Bu durum böylece Osmanlı modernleşmesinin ekonomik ve idarî boyutlarına da bir ivme kazandırmıştır.

2.3. Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması (Vak'a-i Hayriye)

II. Mahmud döneminde (1808–1839) askerî modernleşmenin en radikal adımı Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile atılmıştır. Ocağın kuruluş döneminde Osmanlı ordusunun en disiplinli unsuru iken XVII. yüzyıldan sonra hem siyasî hem de toplumsal bir baskı aracı rolüne girmiştir. Yeniçeriler, ıslahat girişimlerine devamlı karşı çıkarak devletin merkezî otoritesini zayıflatmıştır (İnalçık, 1996). Bu sebeple II. Mahmud, uzun süren hazırlıkların ardından 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmış, bu olay da tarihe "Vak'a-i Hayriye" olarak geçmiştir. Bu gelişme, yalnızca askerî bir ıslahat değil, aynı zamanda Osmanlı devlet yapısında köklü bir kırılmadır. Yeniçerilerin yerine "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adı verilen Batı tarzında bir ordu kurulmuş, subay eğitimine önem verilmiş ve modern askerî teknikler kullanılmaya başlanmıştır (Zürcher, 2003a). Böylece Osmanlı Devleti, Avrupa'daki modern ordulara daha yakın bir model benimsemiştir.

2.4. Batı Tarzı Düzenlemeler ve Kurumsallaşma

Askerî modernleşme, yalnızca ocakların kaldırılıp ve yeni orduların kurulmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda askerî okulların açılmasıyla kurumsallaşmıştır. II. Mahmud ve sonrasındaki Tanzimat döneminde Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Tıbbiye ve Mühendishane gibi kurumlar modern eğitim anlayışıyla subay ve uzman yetiştirmiştir (Hanioğlu, 2008). Bu okullar, Avrupa'dan getirilen hocaların katkısıyla modern bilimleri Osmanlı askerî eğitimine taşımıştır.

Askerî modernleşme süreci, Osmanlı toplumunda toplumsal ve ideolojik bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Yeni ordu, devletin modernleşme iradesinin sembolü haline gelirken, geleneksel güç odaklarının (ulema, esnaf loncaları, yeniçeriler) etkisini zayıflatmıştır (Findley, 1980). Bu nedenle askerî modernleşme, yalnızca teknik bir dönüşüm değil, aynı zamanda siyasî ve toplumsal bir devrim niteliği taşımıştır.

Osmanlı'da askerî modernleşme süreci, devletin Batı karşısında yaşadığı gerilemeyi durdurma çabasının en belirgin badımıdır. Nizam-ı Cedid'in başarısızlığı ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, modernleşmenin önündeki önemli engelleri ve toplumsal direnci göstermektedir. II. Mahmud'un kararlı tutumu ve Batı tarzı kurumların kurulması ise Osmanlı modernleşmesinin askerî alandaki en somut başarılarını temsil etmektedir. Bu süreç, hem Cumhuriyet dönemindeki modern ordu anlayışının temellerini atmış hem de Osmanlı'nın Batı ile ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

3. HUKUK VE ANAYASAL DÜZENLEMELER

XIX. yüzyılda Osmanlı modernleşmesinin en önemli boyutlarından biri hukuki ıslahatlardır. 1839 Tanzimat Fermanı ile Osmanlı tebaasının can ve mal güvenliği garanti altına alınmış, hukuki eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. 1856 Islahat Fermanı ise azınlıklara daha geniş haklar tanımış ve Batılı devletlerin müdahalesini sınırlamayı amaçlamıştır (Hanioglu, 2008). 1876 Kanun-i Esasi ile Osmanlı ilk kez anayasal düzene geçmiş, Mebusan Meclisi açılmıştır. Her ne kadar bu girişimler kesintiye uğrasa da anayasal düzen fikri sonraki kuşaklara miras kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde hukuk ve anayasal düzenlemeler, toplumsal yapının ve devlet otoritesinin yeniden şekillendirilmesinde merkezi bir rol oynamıştır. XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı hukuk sistemi şer'î ve örfî hukukun birleşiminden oluşmakta ve padişahın mutlak otoritesi ile desteklenmekteydi (İnalçık, 1996). Ancak Batı'da sanayi devrimi ve liberal düşüncelerin yükselişi, Osmanlı'nın Avrupa devletleri ile ilişkilerinde yeni bir hukuki düzen ihtiyacını doğurmuştur. Özellikle azınlık hakları, eşit vatandaşlık ve anayasal yönetim konuları Osmanlı modernleşmesinin temel tartışma alanları haline gelmiştir (Zürcher, 2003b).

3.1. Tanzimat ve Hukukî Eşitlik

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu), Osmanlı hukuk sisteminde radikal bir dönüm noktası olmuştur. Tanzimat ile birlikte "herkesin can, mal ve namus güvenliği" devlet güvencesi altına alınmış, vergilendirme ve askerlik gibi konularda adaletli uygulamalar öngörülmüştür (Lewis, 1968). Bu gelişme, Osmanlı tebaası arasında hukuki eşitlik ilkesini ilk kez ortaya koymuştur.

Tanzimat Fermanı'nın en önemli özelliği, Batılı devletlere Osmanlı'nın yenilik yapma iradesini göstermesi ve Osmanlı hukukunu uluslararası standartlara yaklaştırma çabasıdır. Bu noktada, hukukun padişahın iradesinden ziyade anayasal bir düzenin temeli olarak görülmesi gerektiği fikri ön plana çıkmıştır (Ortaylı, 2011).

3.2. Islahat Fermanı ve Azınlık Hakları

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı, Tanzimat'ın devamı niteliğinde olup, özellikle gayrimüslimlerin haklarını genişletmiştir. Bu ferman ile gayrimüslimlere devlet memuru olma hakkı verilmiş, mahkemelerde şahitlik yapabilmelerine imkân tanınmış ve eğitim kurumları açmaları kolaylaştırılmıştır (Shaw ve Shaw, 1977). Islahat Fermanı aynı zamanda Osmanlı tebaası arasında eşit vatandaşlık fikrini güçlendirmiştir. Ancak bu düzenlemeler, Müslüman toplum kesimlerinde "ayrıcılık" algısı yaratarak kendi içlerinde bir gerilime sebep olmuştur (Karpaz, 2019). Bu açıdan, Islahat Fermanı hem modernleşmenin hukuki bir adımı hem de toplumsal kutuplaşmayı artıran bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

3.3. Kanun-ı Esasî ve Meşrutiyet Düzeni

1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasî, Osmanlı'da ilk anayasa olarak modern hukuk düzeninin kurumsallaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Kanun-ı Esasî ile birlikte Meclis-i Mebusan açılmış, yasama sürecinde halkın temsil edilmesi sağlanmıştır (Mardin, 1962). Kanun-i Esasi'nin en önemli özelliği, hukuku padişahın mutlak iradesinden çıkararak anayasal bir çerçeveye oturtmasıdır. Bu gelişme, Osmanlı modernleşmesinin Batılı parlamenter sisteme doğru attığı en somut adım olarak kabul edilmektedir (Hanioglu, 2008).

3.4. II. Meşrutiyet ve Hukuki Dönüşüm

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe girmiş ve anayasal yönetim daha güçlü bir şekilde hayata geçirilmiştir. Bu dönemde siyasi partiler ortaya çıkmış, basın özgürlüğü genişlemiş ve hukukun üstünlüğü tartışmaları yoğunlaşmıştır (Ahmad, 1993). Ancak artan milliyetçi hareketler ve Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri, bu anayasal düzenin kalıcı bir demokratik yapıya dönüşmesini engellemiştir. Osmanlı'da hukuk ve anayasal düzenlemeler, modernleşme sürecinin temel noktasıdır. Tanzimat ve Islahat fermanları ile başlayan hukuki yenilikler, eşit vatandaşlık fikrini gündeme taşımış; Kanun-ı Esasî ile anayasal düzenin temelleri atılmıştır. II. Meşrutiyet ise bu süreci daha ileri bir

noktaya taşımıştır. Her ne kadar reformların kalıcılığı sınırlı kalsa da bu düzenlemeler Cumhuriyet'in hukuk sistemine doğrudan miras bırakmış ve modern Türkiye'nin demokratikleşme sürecine yön vermiştir.

4. EĞİTİM VE BASIN

Modernleşmenin bir diğer önemli ayağı eğitim ve basındır. XIX. yüzyılda Darülfünun, Darülmualimin ve modern okullar açılmıştır. Öğretmen yetiştirmek için kurulan kurumlar, eğitimde sekülerleşmenin önünü açmıştır (Yıldız, 2014). Basın, modernleşmenin en güçlü araçlarından biri olmuş; Ceride-i Havadis gibi gazeteler kamuoyunun şekillenmesinde etkili rol oynamıştır (Yıldız, 2019). Gazeteler yalnızca haber değil, aynı zamanda reformların meşruiyetini halka anlatan birer ideolojik araç işlevi görmüştür.

Osmanlı modernleşme sürecinde eğitim ve basın, devletin dönüşümünün en görünür ve toplumsal etkisi en geniş alanları olmuştur. Eğitim kurumları aracılığıyla modern bilgi ve beceriler topluma aktarılırken, basın kamuoyu oluşturma, fikirlerin dolaşımı ve modernleşme ideolojisinin yayılması açısından kritik bir araç haline gelmiştir. XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da eğitim alanındaki sekülerleşme ve basının ortaya çıkışı, modernleşme projesinin toplumsal temellerini güçlendirmiştir (Berkes, 2006; Zürcher, 2003b).

4.1. Eğitimde Modernleşme

XVIII. yüzyılda başlayan askerî okulların açılması (Mühendishane-i Bahri-i Hümayun ve Mühendishane-i Berri-i Hümayun) ile eğitimde Batı tarzı uygulamalar Osmanlı'ya girmeye başlamıştır (Shaw ve Shaw, 1977). Bu kurumlarda modern matematik, haritacılık, topçuluk ve mühendislik dersleri verilmiş, Avrupa'dan öğretmenler davet edilmiştir. Bu gelişmeler, geleneksel medrese eğitiminin dışında yeni bir seküler eğitim alanı yaratmıştır (Findley, 1980).

XIX. yüzyılda II. Mahmud ve Tanzimat reformlarıyla birlikte eğitim modernleşmesi hız kazanmıştır. 1838'de kurulan Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye ve 1848'de açılan Darülmualimin (öğretmen okulları), modern pedagojik eğitimin başlangıcını temsil etmiştir (Yıldız, 2014). 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim sistemi ilk kez merkezi bir çerçeveye oturtulmuş, rüştiye ve idadiye okulları açılarak ilköğretim ve ortaöğretim kademeleri düzenlenmiştir (Ortaylı, 2011). Bu düzenlemeler, Osmanlı toplumunda okur-yazarlığın yaygınlaşmasına ve yeni bir eğitimli bürokrat sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Darülfünun'un (İstanbul Üniversitesi) kuruluş girişimleri de Osmanlı modernleşmesinin önemli sembollerindendir. 1900'de Darülfünun resmen açılmış ve modern yükseköğretim kurumunun temeli atılmıştır (Fortna, 2000).

4.2. Basının Doğuşu ve Modernleşmedeki Rolü

Osmanlı'da modern basın hayatı, 1831'de Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasıyla başlamıştır. Devletin resmî gazetesi olan bu yayın, yeniliklerin halka duyurulması için bir araç olarak kullanılmıştır. 1840'ta William Churchill tarafından çıkarılan Ceride-i Havadis ise yarı-resmi nitelikte olup, modern gazeteciliğin Osmanlı'daki ilk örneklerinden biri kabul edilir (Yıldız, 2019).

Tanzimat'tan itibaren basın yalnızca haber kaynağı değil, aynı zamanda kamuoyu oluşturma aracı olarak işlev görmüştür. Şinasi'nin 1860'ta çıkardığı Tercüman-ı Ahval, özel teşebbüsle yayımlanan ilk Türkçe gazete olarak, fikir basınının öncüsü olmuştur. Bu yayın, halkın siyasal ve toplumsal meseleler hakkında bilinçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır (Mardin, 1962).

II. Abdülhamid döneminde basın sıkı bir sansür altına alınsa da gazeteler reform taleplerinin ve toplumsal dönüşümün taşıyıcısı olmaya devam etmiştir. Meşrutiyet döneminde ise basın özgürlüğü genişlemiş, farklı siyasi akımların yayın organları ortaya çıkmıştır (Ahmad, 1993). Basın, hem modernleşme sürecinin ideolojik çerçevesini kurmuş hem de toplumsal hareketliliği hızlandırmıştır.

4.3. Eğitim ve Basının Etkileşimi

Eğitim ve basın modernleşmesi birbiriyle iç içe gelişmiştir. Modern okullardan mezun olan yeni kuşak, gazetelerin yazar ve okuyucu kitlelerini oluşturmuştur. Özellikle Darülmualimin mezunları, modern eğitim anlayışını Anadolu'ya taşıırken, aynı zamanda basında reform yanlısı yazılar kaleme almışlardır (Yıldız, 2014). Kadın dergileri (Hanımlara Mahsus Gazete, 1895–1908) kadınların eğitim ve toplumsal hak taleplerini gündeme taşımış, toplumsal dönüşümün ivmesini artırmıştır (Çakır, 1996). Bu bağlamda eğitim, bireyleri modernleşme ideolojisine hazırlarken, basın bu ideolojiyi geniş kitlelere ulaştırmıştır. İki alan arasındaki bu sinerji, Osmanlı modernleşmesinin toplumsal temellerini güçlendirmiştir. Eğitim ve basın, Osmanlı modernleşmesinin en güçlü taşıyıcı kolonları olmuştur. Modern okulların kurulması ve basının

yaygınlaşması, yalnızca devlet kurumlarının değil, toplumun da dönüşümüne yol açmıştır. Eğitim sayesinde yeni bir aydın ve bürokrat sınıfı yetişirken, basın aracılığıyla reform talepleri ve modern düşünceler kamuoyuna aktarılmıştır. Bu gelişmeler, Cumhuriyet dönemi eğitim politikalarının ve demokratik basın geleneğinin temelini oluşturmuştur.

5. TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE KADIN

Modernleşme süreci Osmanlı toplumunda toplumsal cinsiyet ilişkilerini de dönüştürmüştür. Kadınların eğitimi, çalışma hayatına katılımı ve basında tartışılan kadınlara hak talepleri bu dönemde gündemin önemli konularından biri haline gelmiştir. Mesela Fatma Aliye gibi kadın yazarlar, toplumsal dönüşümde önemli bir simge olmuştur (Çakır, 1996). Osmanlı modernleşme süreci, yalnızca devlet kurumlarının yeniden yapılanmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal yapının dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün en belirgin etkilerinden biri kadınların toplumsal konumundaki değişimdir. Tanzimat'tan itibaren eğitimde, basında ve toplumsal hayatta kadınların görünürlüğü artmış; XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında ise kadın hareketleri modernleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Berkes, 2006; Çakır, 1996).

5.1. Kadın Eğitimi ve Modernleşme

Tanzimat dönemi ıslahat hareketleriyle birlikte kadınların eğitimi, devletin modernleşme politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. 1858'de Kız Rüştüyeleri, 1870'te Darülmuallimat (kız öğretmen okulu) açılarak kadınların kamusal alanda daha aktif roller üstlenmelerine zemin hazırlanmıştır ve geleneksel medrese eğitiminin dışında, kız çocuklarının modern okullara erişimini sağlamıştır (Fortna, 2000). Kadın eğitimi, yalnızca bireysel gelişimi değil, toplumsal dönüşümü de hedeflemiştir. Kadınların öğretmenlik mesleğine yönlendirilmesi, toplumsal yapının modernleşmesinde bir öncü görevi görmüş; aynı zamanda "anne olarak eğitilmiş kadın" fikri üzerinden modern aileye dönüşüm de desteklenmiştir (Zürcher, 2003a).

5.2. Basın ve Kadınların Görünürlüğü

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı basınında kadınların meseleleri giderek daha fazla yer bulmuştur. 1869'da yayımlanan Terakki-i Muhadderat, kadınlara yönelik ilk süreli yayınlardan biridir. 1895–1908 yılları arasında yayımlanan Hanımlara Mahsus Gazete ise kadınların eğitimi, toplumsal hakları ve modern yaşam içindeki rollerini gündeme taşıyarak kadın hareketinin önemli bir aracı olmuştur (Çakır, 1996). Kadın dergilerinde yalnızca ev içi roller değil, aynı zamanda kadınların çalışma hayatına ve sosyal hayata katılımı da tartışılmıştır. Bu yayınlarla beraber Osmanlı kadınlarının modernleşme ideolojisini benimsemesine ve kendi taleplerini dile getirmelerine imkân tanımıştır (Durakbaşı, 1998).

5.3. Kadın Hareketleri ve Toplumsal Dönüşüm

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte (1908), Osmanlı kadınları dernekler kurarak örgütlenmeye başlamışlardır. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti ve Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti gibi kuruluşlar, kadınların toplumsal alandaki varlığını kurumsallaştırmıştır (Zihnioğlu, 2003). Kadın hareketi, eğitim ve çalışma hakkının yanı sıra, siyasal haklar konusunda da talepler dile getirmiştir. Ancak bu talepler, imparatorluk dönemi boyunca sınırlı kalmış, siyasal hakların kazanılması Cumhuriyet dönemine bırakılmıştır. Buna rağmen, kadınların örgütlenmesi toplumsal dönüşümün en somut göstergelerinden biri olmuştur (Kandiyoti, 1991).

5.4. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Modernleşme

Osmanlı modernleşmesi, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürmeye başlamıştır. Kadınların eğitim görmesi ve basında görünür hale gelmesi, aile içinde ve kamusal alanda yeni bir kadın imgesinin oluşmasına yol açmıştır (Tekeli, 1986). Modernleşme ile birlikte kadınlar, yalnızca aile içindeki rollerle değil, aynı zamanda toplumun modernleşme projesinde aktif aktörler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte modernleşme ile gelenek arasındaki gerilim belirginleşmiştir. Bir yandan kadınların eğitim alması ve kamusal alana çıkması teşvik edilirken, diğer yandan geleneksel değerler kadınların "iffetli ve aileye bağlı" bireyler olarak kalmasını öngörmüştür (Durakbaşı, 1998). Bu ikili bakış açısı, Osmanlı kadın hareketinin hem imkânlarını hem de sınırlılıklarını ortaya koymuştur.

6. AVRUPA İLE ENTELEKTÜEL ETKİLEŞİM

Jön Türkler ve Genç Osmanlılar, Batı düşünce tarzını Osmanlı entelektüel hayatına taşıyan önemli gruplardır. Namık Kemal, Ziya Paşa gibi aydınlar özgürlük, meşrutiyet ve eşitlik fikirlerini savunmuşlardır. Tercüme hareketleri aracılığıyla Rousseau, Montesquieu gibi Batılı düşünürlerin eserleri Osmanlı okuruna ulaştırılmıştır. Bu entelektüel etkileşim, modernleşmenin yalnızca kurumsal değil, zihinsel bir dönüşüm olduğunu göstermektedir (Mardin, 1962).

Osmanlı modernleşmesinin en belirgin boyutlarından biri, Avrupa ile kurulan entelektüel etkileşimdir. XVI. yüzyılda Osmanlı hâlâ Avrupa'ya siyasi, askerî ve kültürel alanlarda üstünlük sağlarken; XVII. yüzyıldan itibaren güç dengesi Avrupa lehine kaymaya başlamıştır (İnalçık, 1996). Bu değişim, Osmanlı aydınlarını ve devlet adamlarını Avrupa'daki bilimsel, felsefi ve siyasi gelişmeleri yakından takip etmeye mecbur bırakmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya gönderilen elçiler, tercüme faaliyetleri ve seyahatnameler aracılığıyla Batı düşüncesi Osmanlı entelektüel dünyasına taşınmış; XIX. yüzyılda ise modernleşme sürecinin temel taşlarından biri haline gelmiştir (Findley, 1980; Zürcher, 2003b).

6.1. İlk Etkileşimler ve Elçilik Raporları

Osmanlı'da Avrupa ile entelektüel temasların başlangıcı, büyükelçilik raporları ve seyahatnamelere dayanmaktadır. Özellikle 1720'de Paris'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Sefâretnâme'si, Osmanlı aydınlarının Avrupa'daki kurumları, toplumsal yapıyı ve teknolojiyi ilk kez sistematik olarak gözlemlemelerine olanak sağlamıştır (Yalçınkaya, 1995). Bu eser, yalnızca diplomatik bir rapor değil, aynı zamanda Osmanlı'da Batı'ya yönelik merakın ve entelektüel farkındalığın bir simgesidir.

6.2. Tercüme Faaliyetleri ve Batı Düşüncesinin Girişi

Osmanlı'da Avrupa ile entelektüel etkileşimin en güçlü unsurlarından biri tercüme faaliyetleridir. III. Selim ve II. Mahmud dönemlerinde başlatılan çeviri hareketleri, Tanzimat döneminde büyük bir hız kazanmıştır. Montesquieu, Rousseau ve Voltaire gibi Batılı düşünürlerin eserleri Osmanlıcaya çevrilmiş; bu sayede özgürlük, eşitlik, anayasal düzen gibi kavramlar Osmanlı aydınları arasında tartışılmaya başlanmıştır (Mardin, 1962). Tercüme faaliyetleri yalnızca siyasi ve felsefi alanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bilim, teknik ve tıp alanlarında da Avrupa'daki yeniliklerin Osmanlı'ya aktarılmasını sağlamıştır. 19. yüzyılda Darülfünun'un kurulmasıyla birlikte Batılı bilimlerin sistematik olarak okutulması, Osmanlı entelektüel hayatında köklü bir dönüşüm yaratmıştır (Fortna, 2000).

6.3. Jön Türkler ve Avrupa'daki Fikir Akımları

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya sürgüne giden Osmanlı aydınları, modernleşme sürecinde entelektüel etkileşimin baş aktörleri olmuştur. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi Genç Osmanlılar ve daha sonra "Jön Türkler", Avrupa'daki anayasal hareketlerden, liberal ve milliyetçi fikirlerden etkilenmişlerdir (Hanioğlu, 2008). Bu aydınlar, Avrupa'da geliştirdikleri fikirleri Osmanlı'ya taşıyarak Meşrutiyet düşüncesinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanında (1908), Avrupa'da edinilen entelektüel birikim belirleyici olmuştur. Pozitivizm, liberalizm ve milliyetçilik gibi fikir akımları, Osmanlı siyasi ve toplumsal yapısını dönüştüren ideolojik çerçeveyi sağlamıştır (Ahmad, 1993).

6.4. Basın, Dernekler ve Avrupa ile İlişkiler

Osmanlı aydınları Avrupa'da yalnızca fikirlerle değil, kurumlarla da temas kurmuştur. Avrupa'daki üniversitelerde öğrenim gören Osmanlı öğrencileri, modern bilimi ve örgütlenme biçimlerini Osmanlı'ya taşımışlardır. Paris, Cenevre ve Londra'da çıkarılan Jön Türk gazeteleri olan Hürriyet, Meşveret ve Osmanlı Gazeteleri, Osmanlı entelektüel çevrelerinde büyük ses getirmiştir (Zürcher, 2003a). Bu yayın organları, sansürün baskın olduğu İstanbul basınına alternatif oyaratmış ve Avrupa'daki özgürlük ortamının Osmanlı kamuoyuna yansımaları sağlamıştır. Netice olarak Avrupa ile entelektüel etkileşim yalnızca fikir transferi değil, aynı zamanda basın aracılığıyla kamusal alanda bir dönüşüm yaratmıştır.

7. CUMHURİYET'E İLERLEYİŞ

Osmanlı modernleşmesi, Cumhuriyet'e giden yolu hazırlamıştır. 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte laiklik, ulus-devlet ve halk egemenliği ilkeleri hayata geçirilmiştir (Zürcher, 2003b). Osmanlı'dan miras kalan reform deneyimleri, Cumhuriyet'in radikal modernleşme politikalarının zeminini oluşturmuştur. Mustafa Kemal'in inkılapları, Osmanlı modernleşmesinin mirasını daha ileri bir boyuta taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda başlattığı modernleşme süreci, yalnızca imparatorluğun çöküşünü geciktirmeye yönelik bir çaba olarak değil, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal, toplumsal ve kültürel temellerini oluşturan bir miras olarak değerlendirilebilir. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile başlayan hukuki düzenlemeler, eğitimde modern kurumların açılması, kadınların kamusal alandaki görünürlüğünün artması ve anayasal yönetim deneyimleri, Cumhuriyet'in reformcu vizyonuna doğrudan katkı sağlamıştır (Berkes, 2006; Zürcher, 2003a). Bu nedenle, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte uygulamaya konan inkılapların büyük bir bölümü, Osmanlı modernleşmesinin hazırladığı toplumsal zemin üzerinde yükselmiştir.

7.1. Siyasal Miras: Anayasal ve Hukuki Deneyimler

Cumhuriyet'in en önemli miraslarından biri, Osmanlı'nın anayasal ve hukuki düzenleme deneyimleridir. 1876 Kanun-i Esasi'si ve Meclis-i Mebusan, her ne kadar sınırlı bir parlamenter düzen sunsa da anayasal yönetim fikrini Osmanlı toplumuna tanıtmıştır (Hanioglu, 2008). II. Meşrutiyet dönemi, basın özgürlüğü, siyasal partiler ve meclis tartışmalarıyla demokratik kültürün gelişmesine katkı sağlamıştır (Ahmad, 1993). Bu deneyimler, Cumhuriyet'in çok partili hayata geçiş sürecinin tarihsel öncülleri olarak değerlendirilir. Hukuk alanında ise Tanzimat'tan itibaren başlayan eşit vatandaşlık, kanunlaştırma ve modern mahkemeler kurma çabaları, Cumhuriyet'in laik hukuk sistemi için bir zemin hazırlamıştır. Şer'i hukukun yanına getirilen nizamiye mahkemeleri, Cumhuriyet'in hukuk devrimiyle birlikte tamamen laik bir yargı sistemine dönüşmüştür (Ortaylı, 2011).

7.2. Eğitim ve Kültürel Miras

Cumhuriyet'in eğitim politikaları, Osmanlı modernleşmesinin mirasını devam ettirmiştir. XIX. yüzyılda açılan rüştiyeler, idadiler, Darülmüallimin ve nihayet Darülfünun, Cumhuriyet'in ulusal eğitim sisteminin öncülleri olmuştur (Fortna, 2000). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile getirilen merkezi eğitim düzeni, Cumhuriyet'in Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla (1924) tamamlanmış, modernleşmenin hedeflediği ulusal ve laik eğitim anlayışı kurumsallaştırılmıştır (Zürcher, 2003a). Ayrıca Osmanlı basınında ortaya çıkan tartışmalar, Cumhuriyet'in kültürel devrimlerinin zeminini oluşturmuştur. Kadın hakları, milliyetçilik, laiklik ve Batılı yaşam tarzı gibi konular Osmanlı basınında uzun süre tartışıldıktan sonra Cumhuriyet reformlarıyla hayata geçirilmiştir (Çakır, 1996).

7.3. Toplumsal Miras: Kadın Hakları ve Modernleşme

Kadınların eğitime erişimi ve toplumsal alandaki görünürlüğü, Cumhuriyet'in kadınlara tanıdığı siyasal ve toplumsal hakların öncülü olmuştur. Kız rüştiyelerinin açılması, kadın dernekleri ve dergiler aracılığıyla dile getirilen eşitlik talepleri, Cumhuriyet'in kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan politikalarının tarihsel temelini oluşturmuştur (Zihnioglu, 2003). Osmanlı kadın hareketi, Cumhuriyet'in laiklik ve eşitlik anlayışıyla birleşerek, kadınların kamusal hayatta aktif bir şekilde yer almasına imkân tanımıştır. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kadın hakları konusundaki radikal reformları, Osmanlı modernleşmesinin süreklilik arz eden bir mirası olarak değerlendirilebilir (Kandiyoti, 1991).

7.4. İdeolojik ve Entelektüel Miras

Osmanlı aydınlarının Avrupa düşüncesiyle kurdukları etkileşim, Cumhuriyet'in ideolojik temelini doğrudan etkilemiştir. Genç Osmanlılar ve Jön Türklerin özgürlük, eşitlik ve anayasal düzen talepleri, Cumhuriyet ideolojisinin dayandığı seküler ve ulusalcı düşünce yapısını beslemiştir (Mardin, 1962). Ayrıca pozitivizm ve milliyetçilik gibi fikir akımları, Osmanlı entelektüel çevrelerinden Cumhuriyet'in resmî ideolojisine taşınmıştır (Hanioglu, 2008).

Cumhuriyet, Osmanlı modernleşmesinden devraldığı siyasal, toplumsal ve kültürel miras üzerine inşa edilmiştir. Anayasal düzen tecrübeleri, hukuki reformlar, modern eğitim kurumları, kadın hareketleri ve Batı ile entelektüel etkileşim, Cumhuriyet'in inkılaplarını hazırlayan temel unsurlar olmuştur. Bu nedenle, Cumhuriyet modernleşmesini Osmanlı'dan kopuk değil, onun sürekliliği içinde değerlendirmek gerekir. Osmanlı modernleşmesi, Cumhuriyet'e yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda zihinsel ve ideolojik bir miras bırakmıştır.

8. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci, yalnızca teknik bir yenilik hareketi değil; aynı zamanda zihinsel, toplumsal ve kültürel bir dönüşümün ifadesidir. XVII. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa karşısında yaşanan askerî, siyasî ve ekonomik gerileme, imparatorluğu reform arayışlarına zorlamış; bu arayışlar kısa vadeli tedbirlerden uzun vadeli yapısal dönüşümlere evrilmiştir. Modernleşme, Osmanlı bağlamında tek boyutlu bir reform girişimi değil, devletin bekasını sağlamak, toplumsal düzeni yeniden kurmak ve uluslararası dengelerde varlığını sürdürebilmek için yürütülen çok katmanlı bir mücadele olmuştur.

Her şeyden önce, askerî reformlar modernleşmenin başlangıç noktası olmuştur. III. Selim'in Nizam-ı Cedid hareketi, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması ve modern ordunun inşası, yalnızca savaş teknolojisinin güncellenmesi değil, aynı zamanda merkezî devlet otoritesinin güçlendirilmesi anlamına gelmiştir. Askerî modernleşme, toplumsal güç dengelerini de kökten değiştirmiş, geleneksel yapılar zayıflarken Batı tarzı kurumlar kök salmaya başlamıştır. Bu süreç, modernleşmenin aynı zamanda siyasal ve toplumsal bir devrim niteliği taşıdığı göstermektedir.

Hukuk ve anayasal düzenlemeler ise modernleşmenin kurumsal temelini oluşturmuştur. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla başlayan süreç, vatandaşlık ve eşitlik kavramlarını Osmanlı toplumuna taşımış; Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet deneyimleri anayasal yönetim fikrinin yerleşmesini sağlamıştır. Her ne kadar bu girişimler siyasi istikrarsızlık, dış müdahaleler ve iç dirençler sebebiyle kesintiye uğramışsa da Cumhuriyet'in hukuk devrimlerine doğrudan zemin hazırlamıştır. Hukuki modernleşme, aynı zamanda Osmanlı toplumunun farklı etnik ve dinî unsurlarını ortak bir çatı altında tutma girişimi olarak da önem taşımaktadır.

Eğitim ve basın, Osmanlı modernleşmesinin toplumsal tabana yayılan en güçlü araçları olmuştur. Darülmualimin, Darülfünun ve modern okullar sayesinde seküler bir eğitim anlayışı gelişmiş; basın yoluyla fikirlerin dolaşımı, kamuoyunun oluşumu ve reformların meşruiyetinin inşası mümkün olmuştur. Modernleşmenin ideolojik boyutu özellikle basın aracılığıyla görünür olmuş; Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınlar vasıtasıyla özgürlük, eşitlik ve anayasal düzen düşünceleri toplumsal hafızaya kazanmıştır. Böylelikle modernleşme, yalnızca devletin üst düzey reformlarıyla değil, toplumun geniş kesimlerinde de zihinsel bir dönüşüm yaratmıştır.

Kadınların toplumsal konumundaki değişim, Osmanlı modernleşmesinin en belirgin sosyal boyutunu oluşturur. Kız rüştiyelerinin açılması, Darülmualimat'ın kurulması ve kadın dergilerinin yayımlanması, kadınların kamusal görünürlüğü artırılmış ve toplumsal cinsiyet rollerini yeniden tanımlamıştır. Bu gelişmeler, II. Meşrutiyet sonrasında kadın örgütlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; Cumhuriyet döneminde kadınlara tanınan siyasal hakların tarihsel öncüllerini oluşturmuştur. Osmanlı kadın hareketi, modernleşmenin en önemli toplumsal miraslarından biri olarak değerlendirilebilir.

Avrupa ile kurulan entelektüel etkileşim, modernleşmenin zihinsel boyutunu beslemiştir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin sefâretnâmesiyle başlayan gözlemler, tercüme faaliyetleriyle derinleşmiş; Rousseau, Montesquieu ve Voltaire gibi düşünürlerin eserleri Osmanlı aydınlarına yeni ufuklar açmıştır. Jön Türkler ve Genç Osmanlılar, Avrupa'daki anayasal ve liberal fikirleri Osmanlı'ya taşıyarak siyasal dönüşümün ideolojik zeminini güçlendirmiştir. Bu entelektüel aktarım, Cumhuriyet'in seküler ve ulus-devlet temelli ideolojisinin temelinde de etkili olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı modernleşmesi köklü bir dönüşüme uğramış, fakat mirası tamamen terk edilmemiştir. Aksine, Tanzimat'tan itibaren atılan adımlar Cumhuriyet'in inkılaplarına doğrudan katkı sağlamıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, kadınlara tanınan siyasal haklar, laik hukuk sistemi ve modern eğitim kurumları, Osmanlı modernleşmesinin hazırladığı toplumsal zeminde yükselmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet modernleşmesini, Osmanlı'dan kopuk değil; onun sürekliliği içinde, daha radikal bir boyuta taşınmış bir proje olarak görmek gerekir.

Tüm bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, Osmanlı modernleşmesi başarıları ve sınırlılıklarıyla çok katmanlı bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Reformların önemli bir kısmı toplumsal direnç, geleneksel kurumların baskısı ve dış müdahaleler sebebiyle yarım kalmış; ancak bu girişimler Cumhuriyet'in modernleşme projesine güçlü bir miras bırakmıştır. Osmanlı modernleşmesi, imparatorluğun sonunu engelleyememiş olsa da Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal, toplumsal ve kültürel temellerini hazırlamış; modernleşmenin tarihsel sürekliliğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, Osmanlı modernleşmesi yalnızca bir devletin Batı karşısında ayakta kalma çabası değil, aynı zamanda modern Türkiye'nin inşasına giden yolun başlangıcıdır. Askerî reformlardan eğitimde sekülerleşmeye, kadınların toplumsal görünürlüğünden anayasal düzen arayışlarına kadar geniş bir yelpazede yaşanan dönüşümler, Cumhuriyet'in kuruluş sürecini mümkün kılmıştır. Bu nedenle Osmanlı modernleşmesi, başarısız bir "ıslahtan" ibaret değil; Türkiye'nin modernleşme serüveninin ilk ve en kritik aşamasıdır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1993). *The making of modern Turkey*. Routledge.
- Aksan, V. H. (2007). *Ottoman wars, 1700–1870: An empire besieged*. Routledge.
- Akşin, S. (2021). *Kısa Türkiye tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aytekin, A. (2013). Osmanlı-Türk modernleşmesinin düşünsel, ekonomik ve bürokratik kodları. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 31-329.
- Berkes, N. (2006). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. Metis Yayınları.
- Demirarslan, D. (2006). Osmanlı'da modernleşme/batılılaşma sürecinin iç mekan donanımına etkileri. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 46, 35-66.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Durakbaşa, A. (1998). *Cumhuriyet döneminde kadın ve modernleşme*. İletişim Yayınları.
- Findley, C. V. (1980). *Bureaucratic reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789–1922*. Princeton University Press.
- Fortna, B. (2000). *Imperial classroom: Islam, the state, and education in the late Ottoman Empire*. Oxford University Press.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *A brief history of the late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- İnalcık, H. (1996). *The Ottoman Empire: The classical age, 1300–1600*. Phoenix Press.
- Kandiyoti, D. (1991). Women, Islam and the state: A comparative approach. *Middle East Report*, 173, 9–14.
- Kantar, G. (2019). Modernleşme kuramı ve Osmanlı idari yapısında modernleşme süreci hakkında bazı tespitler. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 365-383.
- Karpat, K. H. (2019). *Türk demokrasi tarihi*. Timaş Yayınları.
- Komisyon. (1998). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.
- Kurtdaş, M. Ç. (2019). Osmanlı modernleşme sürecinde aydınlar ve bürokraside rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 399-411.
- Lewis, B. (1968). *The emergence of modern Turkey*. Oxford University Press.
- Mardin, Ş. (1962). *The genesis of Young Ottoman thought*. Princeton University Press.
- Ortaylı, İ. (2011). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Timaş Yayınları.
- Shaw, S. J. (1976). *History of the Ottoman Empire and modern Turkey, Vol. II: Reform, revolution, and republic*. Cambridge University Press.
- Shaw, S. J., Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and modern Turkey, Volume II: Reform, revolution, and republic*. Cambridge University Press.
- Şimşek, H. İ. (2006). Türkiye modernleşmesi sürecinde tasavvuf alanında ortaya çıkan bazı yöntem tartışmaları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 7-40.
- Tekeli, Ş. (1986). Women in Turkish society. In F. İnalcık & D. Quataert (Eds.), *An economic and social history of the Ottoman Empire, 1300–1914* (pp. 997–1027). Cambridge University Press.
- Topaloğlu, A., & Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı lûgatı misalli Türkçe sözlük* (Cilt 2). Kubbealtı Neşriyat.

- Weber, M. (1978). *Economy and society*. University of California Press.
- Yalçınkaya, M. A. (1995). *The first permanent Ottoman embassy in Europe: The embassy of Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi to Paris (1720–1721)*. Isis Press.
- Yıldız, A. (2014). Osmanlı modernleşme döneminde taşrada öğretmen eğitimi: Diyarbakır örneği. In M. Sariyannis (Ed.), *New trends in Ottoman studies: Proceedings of the 20th CIEPO Symposium* (pp. 142-160). Crete University Press.
- Yıldız, A. (2019). Osmanlı modernleşmesi ve basın: Ceride-i Havadis gazetesi üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 14(4), 1047-1059.
- Zihniöđlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhittin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliđi*. Metis Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2003a). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi* (Y. S. Gönen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2003b). *Turkey: A modern history*. I.B. Tauris.